

Михайло КЛАПКІВ

СТРАХУВАННЯ – ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ РИЗИКАМИ

Резюме. Розглянуто місце страхування як основний інструмент системи менеджменту ризиками. Висловлена думка, що ефективність страхування залежить не лише від обсягів фінансових ресурсів, а й від оптимального співвідношення різних елементів контролю та фінансування ризиків. Наведено типову схему менеджменту економічними ризиками.

Ключові слова: страхування, менеджмент ризиками, фінансові ризики, бізнес-ризик-менеджмент, самострахування, попереджувальні заходи, трансфер ризиків, фінансова безпека.

Багатолітня підприємницька практика виробила ряд ефективних інструментів протидії економічним ризикам. Їх окреме застосування давало і дає змогу успішно вирішувати практичні проблеми на мікроекономічному рівні. Поряд з цим, починаючи з 60-х р. минулого століття, щораз більшого поширення в економічній літературі та світовій господарській практиці почало набувати нове, але вже макроекономічне, комплексне бачення проблеми ризиків у значенні так званого “управління ризиками”, чи системи “менеджменту ризиками”. Таке системне бачення проблеми ризику полягало в сукупному але оптимальному застосуванні окремих вже добре відомих антиризикових інструментів.

У вітчизняній фаховій літературі з питань фінансів і страхування на необхідність застосування комплексної моделі антиризикової діяльності зрідка почали вказувати лише наприкінці 80-х років [2, 43 – 46; 3, 20 – 22]. Протягом наступного десятиліття проблеми управління ризиками стали предметом інтердисциплінарних досліджень. Такому успіхові макроекономічна концепція завдячує передусім значно ширшому, але в той же час комплексному розглядові теоретичних і практичних основ організації страхового фонду, бо, на думку В. В. Шахова, теоретичні аспекти функціонування страхового фонду концентруються довкола *основного питання страхування* – про природу страхового ризику та ризикових обставин, які супроводжують цей ризик, а практичне застосування ця система наукових поглядів про природу страхового ризику знаходить у прикладній дисципліні – *ризик-менеджмент* (управління ризиком) [4, 9].

Комплексна система управління ризиками будується на двох основних типах інструментів: страхових та усіх інших (нестрахових). При цьому спеціалісти зауважили, що до початку 60-х років ХХ ст. переважав перший з них, а вже починаючи від 70-х років став переважати другий, хоча роль страхування при цьому не зменшується. Такій метаморфозі сприяв ряд чинників: зростання обсягу підприємств; широке застосування новітніх технологій; зростання питомої ваги так званих малострахувальних та явно спекулятивних ризиків, до числа яких у значній мірі належать і фінансові ризики. Названі риси сучасного економічного розвитку найбільше проявилися в індустріально високорозвинутих країнах, а тому найперше саме у США, а пізніше в ряді інших країн започаткувався і розвинувся новий комплексний підхід до вирішення практичних проблем ризику.

Дослідники вважають, що менеджмент ризиками у його основних рисах сформувався більше сотні років тому з ініціативи працівників британських страхових компаній, які широко консультували своїх клієнтів у питаннях ризиків. Трохи згодом такі консультації потенційним клієнтам страхових компаній почали надавати вже не представники страхових компаній, а формально незалежні від них страхові брокери. Але дуже швидко, ще наприкінці ХІХ ст., американські менеджери виявили, що найкращими особами, здатними правильно оцінити ступінь ризику кожного підприємства, є спеціально визначені і навчені працівники цього ж підприємства. Їх постійним і основним службовим

обов'язком стало вивчення проблем підприємства, зумовлених появою ризику, а також його розміщення серед страхових компаній, але тепер вже в інтересах своїх підприємств-страхувальників, а не страховиків, як це завжди і всюди намагаються робити агенти страхових компаній. З метою проведення єдиної політики на страховому ринку ці працівники заснували у США "Товариство покупців страхування". В Англії такий підхід тоді ще не сприймався. Усе ж і тут згодом було створено "Об'єднання управляючих ризиками" (менеджерів ризиками) при Міністерстві торгівлі і промисловості. Таким чином, специфічну діяльність з управління ризиками, якою раніше займалися, винятково страховики та страхові посередники, вперше було перенесено на "територію" основних страхувальників – підприємств торгівлі та промисловості [7, 4 – 6]. Тепер великі фірми часто організують цілі штатні підрозділи з числа своїх працівників – спеціалістів у галузі управління ризиками, на яких покладається надзвичайно важливе завдання – гарантування фінансової безпеки підприємства. Подібні заходи у напрямку найшвидшої організації спеціалізованих служб з управління ризиками підприємств пропонується розгорнути в Україні.

Тепер великі фірми часто навіть організують цілі штатні підрозділи з числа своїх працівників – спеціалістів у галузі управління ризиками, на яких покладається надзвичайно важливе завдання – гарантування фінансової безпеки підприємства. Середні та малі підприємства, а також фізичні особи такої можливості позбавлені. Тому при вирішенні своїх господарських питань, пов'язаних з ризиками, вони змушені будуть, як і раніше, користуватися послугами брокерів, а також банків. Можливість безпосередньої участі банків у цьому процесі зумовлена їх іманентною здатністю трансформувати ризик і досвідом, набутим у сфері управління власними ризиками, адже, на думку німецького спеціаліста Г. Е. Бюшгена (Н. Е. Buschgen), автора класичного підручника "Наука про банківське підприємництво", сучасний банк виконує три основні функції трансформаційного характеру: кількісну, часову та функцію трансформації ризику [5, 17].

Сучасний менеджмент ризиком вже утвердився у багатьох галузях господарського і суспільного життя. Внаслідок цього, як вважають спеціалісти, протягом останнього десятиліття, спираючись на специфіку окремих галузей, навіть сформувався цілий ряд його різновидностей, як, наприклад, "бізнес-ризик-менеджмент", "екологічний ризик-менеджмент", "корпоративний ризик-менеджмент", "страховий ризик-менеджмент" та інші [1, 70]. Очевидно, що у сфері обслуговування фінансових ризиків домінуюче становище повинні займати "бізнес-ризик-менеджмент", а також "корпоративний ризик-менеджмент", оскільки основна відмінність між ними лише у тому, у чому проявляється відмінність між ризиком окремих операцій фінансового підприємництва та ризиком усієї установи, яка займається фінансовим підприємництвом. Рисунок 1 демонструє принципову схему функціонування системи "ризик-менеджмент" та послідовність застосування окремих її елементів стосовно одного ризику.

З наведеної схеми випливає, що найзручнішою операцією є, безумовно, уникнення усього ризику. Повною альтернативою такої операції усе ж є неможливість його уникнення. Після цього можуть бути застосовані різноманітні способи, вже скеровані на зменшення ризику. Фінансові наслідки вже зменшеного внаслідок проведених контрольних дій ризику ліквідуються методами самофінансування і страхування. При цьому страхування у більшості випадків є остаточною і найвагомішою формою фінансової компенсації. Такий практичний розклад акцентів у виборі джерел знаходить і теоретичне обґрунтування: з цілої сукупності джерел фінансування завжди буде переважати лише одне джерело – те, з якого в кінцевому рахунку доповнюються усі інші засоби фінансування. Відповідно в умовах змішаного фінансування антиризикової діяльності спочатку розраховують суму, яку можна взяти на самострахування (самофінансування) чи усунути іншими формами покриття ризику, а вже в кінцевому рахунку ці засоби доповнюють страховим захистом, виходячи із загальної потреби в коштах на страховий захист у його широкому значенні. Таким чином, вирішальним елементом системи фінансування антиризикової діяльності усе ж стає страхування як основна форма передачі (трансферу) ризику.

Найвагомішим елементом системи управління ризиком у традиційних, виробничих галузях народного господарства є страхування, про що свідчить господарська практика. Як видно з

досліджень, проведених спеціалістами серед малих та середніх промислових підприємств США, питома вага витрат на страхування є найбільшою з-поміж усіх видів витрат на антиризикову діяльність. Так, частка кожного інструменту системи "Risk management" у загальному обсязі витратків на заходи з управління ризиками ще у 80-х роках була наступною.

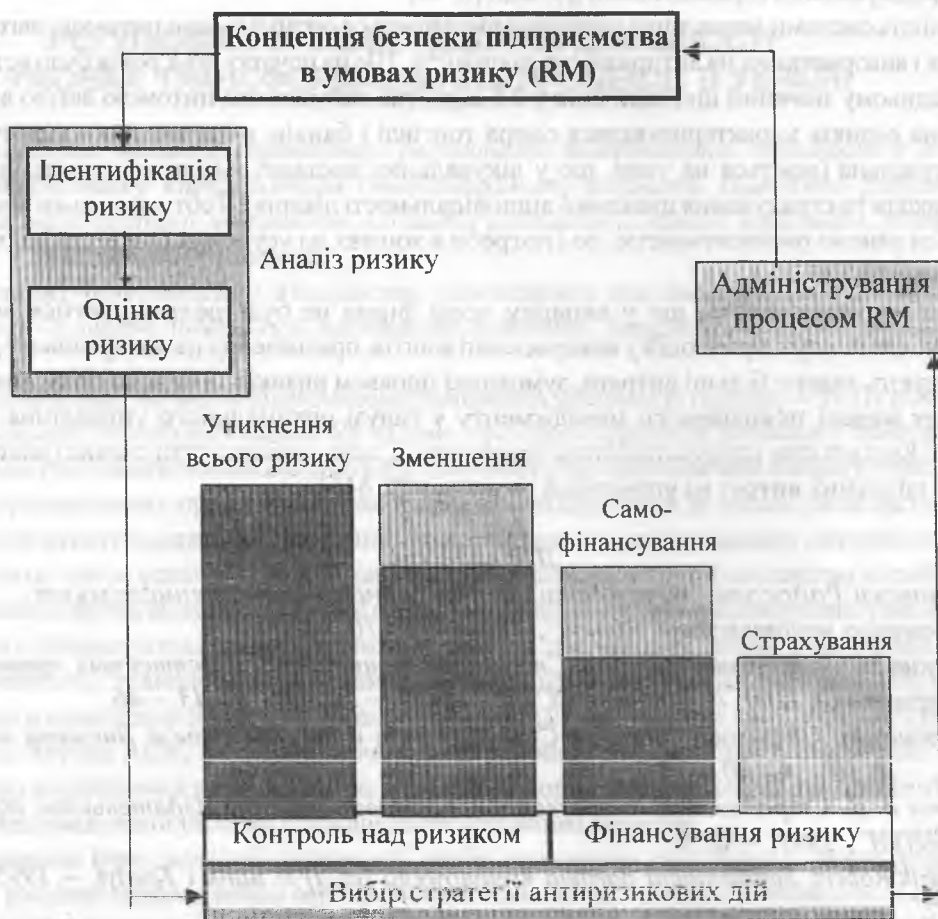

Рис. 1. Схема послідовної реалізації концепції безпеки шляхом застосування елементів системи менеджменту ризиками (RM).

1. Оплата консультацій спеціалістів з метою пошуку шляхів уникнення ризику – 3,9 відсотка.
2. Видатки на проведення попереджувальних заходів – 18,3 відсотка.
3. Відрахування у фонди самострахування (самофінансування) ризиків – 28,5 відсотка.
4. Страхування (суми сплачених страхових премій професійним страховикам) – 49,3 відсотка [9, 642].

Враховуючи значний і репрезентаційний масив обстежених об'єктів, переконуємось, що саме таке співвідношення витратків може вважатися тепер оптимальним не лише для американських, а й для українських підприємств. В кінці 80-х років, у пору зростання уваги до страхових питань, окремі автори, пропонуючи змішану систему страхового захисту (страхування доповнене самострахуванням), на підставі звичайної розумової медитації доходили висновку, що участь коштів "самострахування" не повинна перевищувати 30 відсотків від загальних витрат на страховий захист підприємств. Саме тому, спостерігаючи ситуацію, яка склалася у цій сфері ще десятиліття тому, німецькі спеціалісти дійшли песимістичного висновку, згідно з яким навіть у європейських високорозвинутих країнах багатьма суб'єктами підприємництва "система управління ризиком" у повсякденній діяльності поки що зводиться до поняття, обмеженого "системою управління

страхуванням” [6, 14]. Така хоч і корисна для страховиків ситуація, все ж вважається небажаною, оскільки вона свідчить про недостатню увагу підприємств до інших, часто економічно вигідних, але альтернативних до страхування інструментів управління ризиками. Правда, варто при цьому враховувати, що страхування – це не лише метод трансферу (фінансування) ризику, а й ефективний метод контролю за ризиками. Така його здатність виникає з можливості виконання ним на правовій основі попереджувальної (превентивної) функції [8, 50].

Ефективність системи управління ризиками визначається оптимальною питомою вагою коштів, призначених і використаних на антиризикову діяльність. Ще на початку 80-х років було встановлено, що при середньому значенні цієї величини у 0,6 відсотка найменшою питомою вагою видатків на фінансування ризиків характеризувалася сфера торгівлі і банків, а найвищою – гірничодобувна галузь і лікувальна (мається на увазі, що у лікувальних закладах значні кошти виділяються на запобіжні заходи та страхування цивільної відповідальності лікарів). Тобто, оскільки кожна галузь відзначається різною ризикогенністю, то і потреби в коштах на усунення і ліквідацію їх наслідків будуть різними [9, 643].

Спеціалісти переконують, що у випадку, коли фірма не буде дотримуватися визначених оптимальних для її галузі пропорцій у використанні коштів, призначених на антиризикову діяльність, то їй загрожують значно більші витрати, зумовлені проявом ризиків. З іншого боку, виявлено, що застосування моделі покращеного менеджменту у галузі оптимального управління ризиками, розробленої Кельнським консультативним товариством, може забезпечити значне (навіть до 28%) зменшення загальних витрат на управління ризиками [9, 646].

Література

1. Габровски Радослав, Илиев Боян. *Корпоративен риск мениджмънт*. Свищов: Академично издателство “Ценов”, 2000. – С. 70.
2. Клапків М. С., Кузьмюк Збигнев. *Страховая защита государственных промышленных предприятий в ПНР // Финансы СССР*. – 1989. – № 12. – С. 43 – 46.
3. Сафронов М. *Страховой рынок в СССР: реалии и перспективы // Внешняя торговля*. – 1990. – № 10. – С. 20 – 22.
4. Шахов В. В. *Страхование*. – Москва: “Страховой полис”, Издательское объединение “ЮНИТИ”, 1997. – С. 9.
5. Chudzik Robert. *Segmentacja portfela kredytowego (cz. I) // Bank i Kredyt*. – 1993. – № 7. – С. 17.
6. Fink Bernhard. *Befridigen die Versicherungsunternehmen Bedarf und Nachfrage des “Euro-Risk Manageres” des 90-er Jahre? // Versicherungswirtschaft*. – 1990. – № 1. – С. 14.
7. Stroinski Eugeniusz. *Podstawowe problemy przewencji na V Swiatowym Kongresie AIDA // Wiadomosci Ubezpieczeniowe*. – 1978. – № 12. – С. 4 – 6.
8. *Ubezpieczenia gospodarcze. Pod redakcja Tadeusza Sangowskiego*. – Warszawa: Poltext, 1998. – С. 50.
9. Zech Jurgen. *Risk Management als System // Zeitschrift fur die Gesamte Versicherungswissenschaft*. – 1983. – № 4. – С. 643.